

EKOLOGIK XATARLAR - UMUR ZAVOLI

Berdiyev Muzaffar Norqulovich

Toshkent shahar Uchtepa tuman 245-maktab 2-toifa Tarbiya fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7105755>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ekologik xatarlar, insonga xavf tug'diradigan omillar, ekologik keskinlik sifatini jihatdan yangi xarakterga ega bo'lishligi, organizmlar yashayotgan muhitning texnogen o'zgarishlari haqida batafsil ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: demografik, ekologik, ijtimoiy-iqtisodiy, biotexnologiyalar.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ОПАСНОСТИ - ГИБЕЛЬ ЖИЗНИ

Аннотация. В данной статье представлена подробная информация об экологических опасностях, факторах, представляющих угрозу для человека, качественно новом характере экологической напряженности, техногенных изменениях среды, в которой обитают организмы.

Ключевые слова: демографические, экологические, социально-экономические, биотехнологии.

ENVIRONMENTAL HAZARDS - RUIN OF LIFE

Abstract. This article provides detailed information about environmental hazards, factors that pose a threat to humans, a qualitatively new nature of environmental tension, and man-made changes in the environment in which organisms live.

Keywords: demographic, ecological, socio-economic, biotechnologies.

KIRISH

O'zbekiston ham ko'plab rivojlangan mamlakatlar qatoriga yangi ming yillikga qator ijtimoiy-iqtisodiy demografik va ekologik xarakterga ega bo'lgan dunyo miqyosidagi muammolar bilan kirib keldi. Tabiiy resurslardan jadal foydalanish, moddalarning tabiiy aylanish tarkibiga kirmaydigan ishlab chiqarishning foydalanishning mumkin bo'lmagan mahsulotlarning atrof-muhitga tashlash, ekologik jihatdan xavfli bo'lgan biotexnologiyalardan foydalanish energiya manbalaridan va boshqalar inson faoliyati bilan o'rab turuvchi muhitning holati orasidagi muvozanatning buzilishiga olib keldi. Ko'pchilik holatlarda buzilgan muhitda tirik organizmlarning yashash faoliyati bilan ularning adaptasion mexanizmlari imkoniyatlarining mos kelmasligi kuzatilmoqda. Yuqori texnogenli yuklamalar natijasida ta'minlab beruvchi tashqi muhit tajovuzining ortishi tirik organizmlar genofondining sifatiga albatta o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi, qaysiki tabiiy evolyusion moslashishning tezligi atrof muhitning o'zgarish jadalligiga mos kelmaydi va bu esa o'z navbatida tabiatda «Ekologik keskinlik» sindromini chaqiradi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Ekologik keskinlik sifatini jihatdan yangi xarakterga ega bo'lish bilan birga katastrofik masshtabni egallamoqda. Bunday sharoitlarda organizm bilan muhit orasidagi munosabatlar murakkablashadi va keskinlashadi.

O'tgan asrning 90-yillarida O'zbekiston hududida ko'plab sanoat korxonalarini qurildi. Masalan, Qoravulbozor neftni qayta ishlash, Muborak gaz kondensat zavodi, Navoiy azot o'zeli, Navoiy tog' metallurgiya kombinati, Jizzax akkumulyator zavodi va hokazolardan tomonidan tashqi muhitga zaharli sanoat chiqindilari chiqarilmoqda.

Organizmlar yashayotgan muhitning texnogen o'zgarishlari orasida uning sanoat va maishiy chiqindilar bilan ifloslanishi ancha ayanchli asoratlarga olib kelmoqda. Turli tabiatga ega bulgan zaharli moddalar ancha yuqori xavf tug'diradi.

Ifloslovchi moddalar texnogen moddalar yoki tabiiy xarakterdagi aralashmalar sifatida kimyoviy elementlarni migrasiyalanish va energiyani transformasiyalanish sikllarini buzadi va ekotizimning yaxlit faoliyatiga noqulay ta'sir ko'rsatadi. Biosferada dunyo miqyosidagi hududiy va lokal oqimlari va ksenobiotiklarni, ya'ni biosfera uchun begona bo'lgan kimyoviy birikmalarning aylanishi shakllanadi.

TADQIQOT NATIJALARI

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalaridan chiqayotgan chiqindilarning tarkibini aniqlash, ularning zararli jihatlari o'rganish va chiqindilarni zararsizlantirishning optimal usullarini ishlab chiqish hamda ulardan oqilona foydalanish istiqbollari yaratish dolzarb masalalardan biriga aylandi.

Dunyo barqaror ta'minlay oladigan tabiiy resurslar miqdori va odamlar talab qiladigan miqdori inson hayoti va tabiatiga tahdid soladigan darajada kamayib borayotgani o'rtasidagi farq. Bu farqning qisqarishi ekologik xatar hisoblanadi.

Mamlakatimizda va dunyoda tabiiy resurslarni iste'mol qilish tendentsiyasi parallelizmni ko'rsatadi. 1970-yilda butun dunyoda bo'lgani kabi mamlakatimizda ham **ekologik salohiyat** (Yoki biologik imkoniyatlar) kamomad ortib bormoqda. Shunga qaramay, hisob-kitoblarga ko'ra, bu tanqislik dunyo o'rtacha uchdan bir qismini tashkil etadi.

Mamlakatimizdagi ekotizimlar resurs iste'molining yarmini qoplashga qodir. Ekologik salohiyatga ega bo'lish uchun tanlov butun dunyoda kuchaymoqda. Chora-tadbirlar olinmasa, tabiiy resurslar yaqin orada tugaydi. **Ekologik xavflar** bu bizning mamlakatimizni xavf ostiga qo'yadi va engil qabul qilinishi mumkin emas.

Tabiiy resurslarning ortib borayotgan ahamiyati oldida davlatlar ekologik xavf-xatarlarni yaratishga kirishdilar. **Ekologik xavf** davlatlar dunyoning boshqa mamlakatlaridagi o'rmonlar, toza suv resurslari va qishloq xo'jaligiga qaram bo'lgan. Resurslarni boshqarish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'plash orqali kelajakni ta'minlash uchun ekologik xavf-xatarlarni o'rganish. Ekologik xavf-xatarlarni tadqiq qiladigan mamlakatlar ekologik aktivlarining qiymatini nazorat qilish va boshqarish. Ekologik xavflardan kelib chiqadigan xavflarni bartaraf etish yo'llarini izlaydi.

MUHOKAMA

Muxtasar qilib aytganda, ekologik xavfni o'rganish tabiiy resurslarni himoya qilishga qaratilgan. Ekologik risklarni boshqarish ekologik barqarorlikni hisobga olgan holda amalga oshiriladi va rivojlanish ko'rsatkichlari batafsil yoritilgan.

Ekologik risklarni boshqarish ekologik izga asoslangan. Ekologik iz - bu odamlar, jamiyat va faoliyatlar tomonidan iste'mol qilinadigan resurslarni qayta tiklash uchun zarur bo'lgan biologik foydali suv va tuproq maydoni va bugungi kunda qo'llanilayotgan texnologiya va resurslarni boshqarish bilan bog'liq chiqindilarni yo'q qilishdir. Bu hudud shuningdek, o'simliklarning chiqindilarining emissiyasi uchun zarur bo'lgan maydonlarni o'z ichiga oladi.

Tahlillarga ko'ra, O'zbekistondagi sanoat korxonalarida olti mingdan ortiq chang-gaz tozalash uskunalari mavjud. Shundan 60 foizdan ortig'i 10 yildan ziyod muddatda foydalanishda

bo'lib, hozirgi kunda ular har tomonlama eskirgan. Uskunalarining eskirish ko'rsatkichi, ayniqsa, Samarqand, Surxondaryo, Buxoro va Xorazm viloyatlarida juda yuqori bo'lib turibdi.

Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari Odilbek Kamilbekovning qayd etishicha, respublikada hozirda atmosfera havosini ifloslantiruvchi yirik korxonalar soni 1 ming 339 tani tashkil etadi.

“Yurtimizdagi mavjud korxonalar va tashkilotlarda yiliga salkam 6,5 million tonna tashlanmalar hosil bo'ladi. Uning 5,6 million tonnasi chang-tozalash uskunalariga yo'naltiriladi. Shundan 5,5 million tonnasi ushlab qolinadi va zararsizlantiriladi. Ulardan 4,6 million tonnasi utilizatsiya qilinadi.

Ekologik xatarlarni baholash uchun kontseptual asoslar va metodikalar ishlab chiqilmoqda. Ekologik xavf - bu atrof muhitga nomaqbul ekologik ta'sir qilish ehtimoli. Muammoni aniqlash, ta'sirni tahlil qilish, ta'sirni baholash va xavfni tavsiflashni talab qiluvchi jarayonlar ekologik xavfni baholash ishlarida qo'llaniladi. Muammoni aniqlash butun baholash jarayonining asosidir. Muammoning chastotasi, hajmi va davomiyligi ta'sir qilish tahlili orqali aniqlanadi. Ta'sirni baholash ta'sir qilish natijasida yuzaga keladigan kiruvchi ekologik ta'sirlarni tavsiflaydi. Ekologik xatarlar ta'sir qilish va ta'sir tahlilini birlashtirish orqali baholanadi. Noaniqlikni aniqlash va uni baholash jarayoniga aniq kiritish ekologik xavfni baholashni an'anaviy atrof-muhit ta'sirini baholashdan ajratib turadi.

U ekologik xavfni baholash, boshqaruv qarorlarini texnik qo'llab-quvvatlaydi. Binobarin, ekologik xavfni baholash harakatlar yoki sharoitlarning tabiati, kattaligi va kiruvchi ta'sirining ehtimoligini baholashga qaratilgan.

XULOSA

Tabiatda barcha tirik organizmlar jarnoaga birlashib, u yoki bu darajadagi doimiylik xos bo'lgan turkum hosil qiladi. Turkum tarkibi ma'lum abiotik omillarning qo'shilishi, shuningdek, uning tarkibiga kiruvchi, ehtiyojlari bo'yicha o'xshash bo'lgan turli organizmlarning o'zaro bog'liqligi oziq, himoya, turkumlarining barcha turlarining ko'payishi bilan taminlanadi. Tirik organizmlarning o'zaro tasirlashishi natijasida ekologik tizim vujudga keladi. U tirik organizmlar va ularning yashash muhitidan tashkil topgan yagona tabiiy majmuadan iborat. Ekotizimning barcha tarkibiy qismi (komponenti) o'zaro tasirlashadi va birbirlariga tasir ko'rsatadi.

Yerdagi barcha tirik organizmlar ochiq tizim bo'lib chetdan yoki tashqaridan keladigan moddalar va energiyaga bog'liq bo'ladi. Kimyoviy moddalar tana tuzilishi uchun zarur bo'lsa, energiya hayotiy jarayonlarning borishi uchun kerak. Metabolizm davrida murakkab moddalarning parchalanish reaksiyasi natijasida oddiy moddaga aylanadi, bunda energiyaning ajralib chiqishiga-katabolizm va oddiy moddalardan sintez natijasida murakkab moddalar hosil bo'lishiga anabolizm deyiladi. Ekotizim biota va biotsenozdan iborat bo'lib uning organik qismi biotsenozlardan tirik organizmlarning turlari, anorganik qismi biota turlarining yashash joyini tashkil qiladi. Ko'pchilik ekotizimlar o'z navbatida birlashib biosferani hosil qiladi. Ekotizim atamasini fanga ingliz ekolog olimi A.Tepsli (1935) tomonidan kiritildi. V.N.sukachev «Biogeotsenoz» atamasini fanga kiritdi.

REFERENCES

1. Alixanov B. O'zbekistonning ekologik sharhi. Toshkent, 2008.
2. Ashixminoy T.Ya. Ekologicheskiy monitoring. Moskva. Alma Matyer, 2008.
3. EYPKOB, A.B. I.QerrKHH eKOnOfH'leCKaR" 6e30rracHoCTb. MOCKBa2003 r.
4. BopoHKoB A.A. 06~aR" 3KOnorHR". MockBa. 2005
5. D. Yormatova. Sanoat ekologiyasi. Toshkent 2008.
6. D. Yormatova. Tabiiy fanlaming zamonaviy konsepsiyasi. Toshkent 2008.
7. D.Yormatova. Ekologiya. Toshkent. 2009.
8. D.Yormatova. Ekologik monitoring. Toshkent 2011